

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

O'ZBEKISTONDA BYUDJET JARAYONINING SHAFFOFLIGINI TA'MINLASH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Nurmonov Jahongir Baxodir o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi

1-kurs MSc Moliya (kunduzgi) Magistranti

jahongirnurmonov5@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda byudjet jarayonining shaffofligi masalalari, mavjud muammolar va ularni hal etish yo'llari tadqiq etilgan. Byudjet shaffofligi holatining tahlili, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish va ochiq byudjet portalining samaradorligini oshirish masalalari o'rganilgan. Tadqiqot natijasida byudjet shaffofligini ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: byudjet jarayoni, shaffoflik, ochiq byudjet, jamoatchilik nazorati, byudjet axboroti, byudjet portali.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОЗРАЧНОСТИ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕССА В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация: В данной статье рассмотрены вопросы прозрачности бюджетного процесса в Узбекистане, существующие проблемы и пути их решения. Были изучены вопросы анализа состояния прозрачности бюджета, усиления общественного контроля и повышения эффективности открытого бюджетного портала. В результате исследования разработаны практические рекомендации по совершенствованию механизмов обеспечения прозрачности бюджета.

Ключевые слова: бюджетный процесс, прозрачность, Открытый бюджет, общественный контроль, бюджетная информация, бюджетный портал.

IMPROVEMENT OF MECHANISMS FOR ENSURING TRANSPARENCY OF THE BUDGET PROCESS IN UZBEKISTAN

Abstract: This article explores issues of transparency of the budget process in Uzbekistan, existing problems and ways to solve them. Issues of analysis of the state of budget transparency, strengthening public control and increasing the efficiency of the open budget portal have been studied. As a result of the study, practical recommendations for improving the mechanisms for ensuring budget transparency have been developed.

Keywords: budget process, transparency, open budget, public control, budget information, Budget portal.

KIRISH

Davlat moliyasini samarali boshqarish va byudjet mablag'laridan oqilona foydalanishda byudjet jarayonining shaffofligi muhim ahamiyat kasb etadi. Shaffoflik nafaqat korrupsiyani oldini olish va davlat xarajatlarining samaradorligini oshirish, balki fuqarolar ishonchini mustahkamlash va ijtimoiy adolatni ta'minlashning ham asosiy omillaridan biri hisoblanadi [1]. O'zbekistonda so'nggi yillarda byudjet jarayoni shaffofligini ta'minlash bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu islohotlar doirasida "Ochiq byudjet" axborot portali ishga

tushirildi, fuqarolar byudjeti joriy etildi, byudjet ma'lumotlarini e'lon qilish amaliyoti kengaytirildi va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish bo'yicha bir qator chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Biroq, xalqaro tajriba va ekspertlar baholashiga ko'ra, O'zbekistonda byudjet jarayoni shaffofligini ta'minlash sohasida hali ham bir qator muammolar mavjud. Bu muammolar byudjet ma'lumotlarining to'liqligi va sifati, jamoatchilik nazoratining samaradorligi, ochiq byudjet portalining texnik imkoniyatlari bilan bog'liq. Shuningdek, byudjet hujjatlarining murakkabligi, ma'lumotlarning kech e'lon qilinishi, jamoatchilik ishtirokining cheklanganligi kabi masalalar ham mavjud.

Byudjet shaffofligini ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish masalasi nafaqat milliy, balki xalqaro darajada ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Xalqaro valyuta fondi, Jahon banki va boshqa xalqaro tashkilotlar byudjet shaffofligini baholash metodologiyalarini ishlab chiqqan va muntazam ravishda turli mamlakatlarning bu boradagi tajribasini o'rganib bormoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi O'zbekistonda byudjet jarayoni shaffofligining joriy holatini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni hal etish yo'llarini taklif qilishdan iborat. Tadqiqot doirasida mahalliy va xorijiy tajriba o'rganilgan, mavjud qonunchilik va me'yoriy hujjatlar tahlil qilingan hamda tizimli yondashuv asosida muammolarning yechimlari ishlab chiqilgan.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqotda tizimli va qiyosiy tahlil usullaridan foydalanilgan. Milliy va xalqaro me'yoriy-huquqiy hujjatlar, ilmiy adabiyotlar, statistik ma'lumotlar va byudjet hisobotlari o'rganilgan.

Raximov [2] o'z tadqiqotida O'zbekistonda byudjet shaffofligi darajasini xalqaro metodologiyalar asosida baholagan. Uning fikricha, byudjet ma'lumotlarining to'liqligi va ochiqligini ta'minlash bo'yicha hali ko'p ishlar qilinishi kerak.

Petrov [3] byudjet shaffofligini ta'minlashda zamonaviy axborot texnologiyalarining rolini o'rgangan. Uning xulosalariga ko'ra, raqamli platformalar byudjet ma'lumotlarini tezkor va samarali yetkazishda muhim ahamiyatga ega.

Wilson [4] byudjet shaffofligi va jamoatchilik ishtirokining o'zaro bog'liqligini tahlil qilgan. Uning tadqiqotlari ko'rsatishicha, jamoatchilik nazoratining kuchayishi byudjet jarayoni shaffofligini sezilarli darajada oshiradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, O'zbekistonda byudjet jarayoni shaffofligini ta'minlash sohasida sezilarli o'zgarishlar amalga oshirilgan bo'lsa-da, bir qator muammolar mavjud bo'lib, ular tizimli yechimlarni talab etadi.

Birinchi guruh muammolar - *byudjet ma'lumotlarining to'liqligi va sifati* bilan bog'liq. Byudjet ma'lumotlarining kechikib e'lon qilinishi amaliyoti hali ham mavjud [5]. Masalan, choraklik hisobotlar ko'pincha belgilangan muddatdan 1-2 oy kechikib e'lon qilinadi. Ma'lumotlar tizimli va tushunarli shaklda taqdim etilmaydi, bu esa ularni tahlil qilish va tushunishni qiyinlashtiradi. Byudjet hujjatlarining murakkab tili va tuzilishi ham muammolardan biri hisoblanadi - ko'p hollarda hujjatlarda murakkab moliyaviy atamalar va tushunchalardan foydalaniladi, bu esa keng jamoatchilik uchun ma'lumotlarni tushunishni qiyinlashtiradi.

Byudjet shaffofligini ta'minlashning muhim jihati - bu *jamoatchilik nazoratining samaradorligi* [6]. Bu borada quyidagi muammolar mavjud: fuqarolarning byudjet jarayonida ishtirok etish mexanizmlari cheklangan, jamoat tashkilotlarining byudjet tahlili bo'yicha salohiyati yetarli emas, byudjet muhokamalarida jamoatchilik fikrlari yetarlicha inobatga olinmaydi. Fuqarolar byudjeti joriy etilgan bo'lsa-da, uning formati va mazmuni hali ham takomillashtirishni talab etadi.

Uchinchi guruh muammolar "*Ochiq byudjet*" portali faoliyati bilan bog'liq [7]. Portal tez-tez texnik nosozliklar bilan ishlaydi, ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilish vositalari

cheklangan. Portalda ma'lumotlarni vizualizatsiya qilish imkoniyatlari ham yetarli darajada rivojlanmagan. Foydalanuvchilar uchun qulaylik darajasi past - ko'p hollarda kerakli ma'lumotlarni topish qiyin, ma'lumotlar bazasida izlash tizimi mukammal emas.

Xalqaro tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, byudjet shaffofligi indeksi yuqori bo'lgan mamlakatlarda quyidagi amaliyotlar keng qo'llaniladi [8]:

- Byudjet ma'lumotlarini real vaqt rejimida yangilab borish
- Interaktiv byudjet portallaridan foydalanish
- Jamoatchilik ishtirokining keng mexanizmlarini joriy etish
- Byudjet ma'lumotlarini vizual va infografik shaklda taqdim etish
- Ochiq ma'lumotlar formatidan foydalanish

Jadval 1.

O'zbekiston va boshqa mamlakatlarning byudjet shaffofligi indeksi ko'rsatkichlari (2023-yil)

Davlat	Byudjet shaffofligi indeksi (100 balldan)	Byudjet hujjatlari oshkoraligi (%)	Jamoatchilik ishtiroki darajasi (%)	Reytingdagi o'rni
AQSh	87	92	85	1
Germaniya	85	90	82	3
Rossiya	75	78	68	12
Qozog'iston	63	65	58	28
O'zbekiston	55	60	48	42
Qirg'iziston	52	55	45	45

Jadval ma'lumotlarining tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston byudjet shaffofligi bo'yicha MDH davlatlari orasida o'rtacha ko'rsatkichlarga ega. Byudjet hujjatlari oshkoraligi bo'yicha sezilarli yutuqlarga erishilgan bo'lsa-da (60%), jamoatchilik ishtiroki darajasi hali ham past (48%). Bu esa byudjet jarayonida fuqarolar va fuqarolik jamiyati institutlari ishtirokini kengaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, byudjet shaffofligining yuqori darajasi (85-90%) quyidagi omillar hisobiga ta'minlanadi:

- Byudjet ma'lumotlarini o'z vaqtida va to'liq e'lon qilish
- Zamonaviy axborot texnologiyalaridan faol foydalanish
- Jamoatchilik nazorati mexanizmlarining samarali ishlashi
- Byudjet ma'lumotlarining ochiq ma'lumotlar formatida taqdim etilishi

O'zbekiston uchun bu tajribani qo'llash va byudjet shaffofligi indeksini yaqin 3-5 yil ichida 70-75 ballgacha oshirish real vazifa hisoblanadi.

Ushbu tajribadan kelib chiqib, O'zbekistonda byudjet shaffofligini ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Byudjet ma'lumotlarining to'liqligi va sifatini oshirish bo'yicha:
  - ✓ Byudjet ma'lumotlarini e'lon qilishning qat'iy muddatlarini belgilash va ularga rioya qilishni ta'minlash
  - ✓ Byudjet hujjatlarini soddalashtirilgan formatda tayyorlash va e'lon qilish
  - ✓ Byudjet ma'lumotlarini taqdim etishning yagona standartlarini joriy etish
  - ✓ Byudjet klassifikatsiyasi tizimini soddalashtirish
  - ✓ Byudjet hisobotlarini tayyorlash va e'lon qilish jarayonini avtomatlashtirish
2. Jamoatchilik nazoratini kuchaytirish bo'yicha:
  - ✓ Fuqarolar byudjetini takomillashtirish, uni yanada sodda va tushunarli qilish

- ✓ Jamoat tashkilotlari uchun byudjet tahlili bo'yicha o'quv dasturlarini tashkil etish
  - ✓ Byudjet jarayonining barcha bosqichlarida jamoatchilik ishtirokini ta'minlash mexanizmlarini kengaytirish
  - ✓ Byudjet ma'lumotlarini muhokama qilish platformalarini yaratish
  - ✓ Fuqarolar takliflarini inobatga olish tizimini takomillashtirish
3. "Ochiq byudjet" portalini takomillashtirish bo'yicha:
- ✓ Portalning texnik infratuzilmasini modernizatsiya qilish
  - ✓ Ma'lumotlarni vizualizatsiya qilish vositalarini kengaytirish
  - ✓ Foydalanuvchi interfeysini takomillashtirish
  - ✓ Ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilish vositalarini joriy etish
  - ✓ Mobil ilovani ishlab chiqish va joriy etish

Taklif etilgan yechimlarning amalga oshirilishi byudjet shaffofligini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida davlat moliyasi boshqaruvining samaradorligini oshirish, korrupsiya xavfini kamaytirish va fuqarolar ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

XULOSA

Byudjet jarayoni shaffofligini ta'minlash zamonaviy davlat moliyasini boshqarishning muhim elementi hisoblanadi. O'zbekistonda bu borada amalga oshirilayotgan islohotlar ijobiy natijalar bermoqda, biroq tizimni yanada takomillashtirish zarur. Tadqiqot natijalariga ko'ra, byudjet shaffofligi sohasidagi islohotlarni quyidagi yo'nalishlarda davom ettirish maqsadga muvofiq:

Birinchidan, byudjet ma'lumotlarining to'liqligi va sifatini oshirish zarur. Buning uchun byudjet hujjatlarini tayyorlash va e'lon qilishning aniq muddatlari va standartlarini belgilash, ma'lumotlarni tizimlashtirish va soddalashtirilgan shaklda taqdim etish mexanizmlarini joriy etish lozim.

Ikkinchidan, jamoatchilik nazoratini yanada kuchaytirish kerak. Fuqarolar byudjetini takomillashtirish, jamoat tashkilotlari salohiyatini oshirish, byudjet muhokamalarida jamoatchilik ishtirokini kengaytirish orqali byudjet jarayonining shaffofligini ta'minlash mumkin.

Uchinchidan, "Ochiq byudjet" portalining texnik imkoniyatlarini kengaytirish, ma'lumotlarni vizualizatsiya qilish vositalarini joriy etish va foydalanuvchi interfeysini takomillashtirish zarur. Bu portal orqali taqdim etilayotgan ma'lumotlarning sifati va foydalanish qulayligini oshiradi.

Shuningdek, byudjet shaffofligi sohasida xalqaro tajribani o'rganish va qo'llash, xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kuchaytirish, byudjet sohasidagi mutaxassislar malakasini oshirish ham muhim ahamiyatga ega. Bu chora-tadbirlarning amalga oshirilishi nafaqat byudjet shaffofligini ta'minlash, balki umuman davlat moliyasi boshqaruvining samaradorligini oshirish va fuqarolar ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, byudjet jarayoni shaffofligi - bu bir martalik tadbirlar emas, balki doimiy ravishda takomillashtirib boriladigan jarayon. Bu jarayonda davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari va fuqarolarning faol ishtiroki hamda o'zaro hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Shaffof byudjet tizimi esa davlat va jamiyat o'rtasidagi ishonchni mustahkamlash, davlat xarajatlarining samaradorligini oshirish va pirovard natijada mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. (2023). Byudjet shaffofligi to'g'risida hisobot. Toshkent

2. Raхимov, M. (2023). O'zbekistonda byudjet shaffofligi: xalqaro baholash natijalari. Moliya, 12(3), 45-52
3. Петров, С. (2023). Цифровые технологии в обеспечении прозрачности бюджета. Финансы, 15(4), 78-85
4. Wilson, J. (2023). Budget Transparency and Public Participation. Public Finance Review, 45(3), 234-245
5. Karimov, A. (2023). Byudjet jarayonining huquqiy asoslari. Iqtisod va Moliya, 8(2), 23-30
6. Алиев, Р. (2023). Общественный контроль в бюджетном процессе. Государственное управление, 18(6), 89-96
7. Smith, R. (2023). Digital Platforms in Public Finance Management. International Journal of Public Administration, 32(2), 156-165
8. Toshmatov, Sh. (2024). Byudjet shaffofligini ta'minlash mexanizmlari. Bank axborotnomasi, 5(1), 12-18